

Violetta Gul-Rechlewicz*

Polityka integracji imigrantów w Polsce na tle problemów związanych z polityką migracyjną Unii Europejskiej

The policy of integration of immigrants in Poland
and the migration policy of the European Union

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: imigracja, polityka integracyjna, bezpieczeństwo, Polska, Unia Europejska

Keywords: immigration, integration policy, security, Poland, European Union

Abstrakt: *Kwestie dotyczące integracji imigrantów w państwach zróżnicowanych etnicznie nabrały większego znaczenia po serii ataków terrorystycznych w Stanach Zjednoczonych oraz Europie Zachodniej. Po latach naznaczonych sukcesem wielokulturowego współistnienia, przyszedł czas na weryfikację przez rządy europejskie polityk migracyjnej i integracyjnej oraz redefinicję skutków dotychczasowej strategii wobec mniejszości etnicznych. W Polsce polityka wobec przybyłych, będąca w fazie ewolucji, stała się przedmiotem dyskusji w gremiach naukowych, nierzadko również obiektem sporów i braku jedności, co do jej oceny oraz przyszłego kształtu. W artykule zwrócono uwagę na ewolucyjny charakter polskiej polityki wobec imigrantów oraz problem ich integracji ze społeczeństwem polskim. Główne pytania badawcze odnoszą się do kwestii, czy Polska dysponuje spójną i kompleksową koncepcją integracji imigrantów oraz, czy czerpie z doświadczeń państw wielokulturowych.*

Abstract: *Issues concerning the integration of immigrants in ethnically diverse countries gained greater importance after a series of terrorist attacks in the United States and Western Europe. After years marked by the success of multicultural coexistence, the time has come for European governments to review their immigration and integration policies and redefine the effects of the previous strategy towards ethnic minorities. In Poland, the*

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6471-2395>, dr hab., prof. UJK, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach. E-mail: violetta.gul@ujk.edu.pl

policy towards newcomers, which is in the process of evolution, has become the subject of discussion in scientific bodies. Often also is the object of disputes and lack of disagreement as its evaluation and future shape. The article draws attention to the evolving nature of Polish policy towards immigrants and the problem of their integration into Polish society. The main research questions relate to the question of whether Poland has a coherent and comprehensive concept of immigrant integration and whether it draws on the experience of multicultural countries.

Wprowadzenie

Wyraźnym sygnałem do rekonstrukcji dotychczasowych polityk imigracyjnej oraz integracyjnej w Europie były zamachy terrorystyczne zapoczątkowane, spektakularnym w swoim tragizmie, atakiem na WTC w Stanach Zjednoczonych. Kolejnym bodźcem do zmian w obrębie polityk wobec imigrantów stał się zintensyfikowany napływ uchodźców do Europy biorący początek w 2015 roku. Problemy związane z przyjęciem tak dużej liczby przybyszy spowodowały zarówno napięcia w europejskich środowiskach politycznych, jak i podziały wewnątrz samych społeczeństw. Obowiązujące koncepcje integracji imigrantów zostały w dużej mierze podważone w wielu krajach Wspólnoty, które zmieniając strategię wobec mniejszości etnicznych dokonały jednocześnie modyfikacji swoich dotychczasowych postaw wobec przybyłych.

Kwestie, które stanowią obecnie oś zaostrzającego się dyskursu związanego z imigrantami (również uchodźcami) związane są w głównej mierze z integracją cudzoziemców w społeczeństwach przyjmujących. Nie od dziś wiadomo, że polityka integracji mniejszości etnicznych zamieszkujących państwa Unii Europejskiej nie osiągnęła zamierzonego skutku. Świadczą o tym nie tylko wypowiedzi czołowych polityków europejskich wskazujących niepowodzenia w zakresie polityki integracyjnej, ale również coraz częściej brak akceptacji dla imigrantów ze strony części społeczeństw europejskich. Dopełnienie obecnego stanu rzeczy stanowi relatywnie dobre umocowanie partii antyimigracyjnych w parlamentach niektórych państw Wspólnoty. Zachodni populisci, szczególnie dobrze prosperujący w ostatnich latach, nieprzerwanie grają na „panice moralnej” spowodowanej migracją. Rosną w siłę na skutek prowadzonej narracji antyimigracyjnej, nawet wówczas, gdy liczba nowych przybyszów do Europy i Ameryki Północnej okresowo spada¹. Ostrze krytyki oponentów obecnej polityki integracyjnej skierowane jest głównie do imi-

¹ E. Meerman, *Immigratie naar Nederland vorig jaar flink gedaald*, NRC, 20.07.2021. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/07/20/immigratie-naar-nederland-flink-gedaald-in-2020-a4051777> (27.11.2022).

grantów niezachodnich, ale widoczny jest również nieprzychylny stosunek do imigrantów, jako całości, bez względu na ich przynależność etniczną.

W Polsce polityka imigracyjna i integracyjna, będąca w fazie ewolucji, stała się przedmiotem dyskusji w gremiach naukowych, nierzadko również obiektem sporów i braku jedności, co do jej oceny oraz przyszłego kształtu. Wydaje się, że głos środowiska akademickiego i doświadczenia państw wielokulturowych w zakresie obu polityk tylko w niewielkim zakresie brane są pod uwagę przez elity polityczne kształtujące polską politykę inkluzji przybyłych. Nie jest to zjawisko charakterystyczne jedynie dla polskich elit rządzących. Podobnie bowiem związki „nauki z polityką” wyglądały np. w Holandii, zanim osiągnęły względny konsensus², zaś polityki imigracyjną oraz integracyjną (ich wzajemne relacje) charakteryzuje do tej pory aż pięć okresów rozwojowych³, co potwierdza tylko złożoność obu polityk.

W artykule zwrócono uwagę na ewolucyjny charakter polskiej polityki na tle sytuacji w Unii Europejskiej i problemów związanych z polityką migracyjną Wspólnoty. Główne pytania badawcze odnoszą się do kwestii, w jakim stopniu Polska dysponuje spójną i kompleksową koncepcją integracji imigrantów tworząc politykę wobec przybyłych oraz na ile czerpie wiedzę przedmiotową z doświadczeń państw wielokulturowych.

Artykuł powstał na bazie źródeł zastanych – analizy literatury przedmiotu (polskiej i zagranicznej) oraz raportów, statystyk i dokumentów urzędowych.

Problemy związane ze zjawiskiem migracji w europejskim dyskursie – wybrane kwestie

Doświadczenia europejskich państw wielokulturowych, początkowo uznawanych za modelowe w zakresie integracji mniejszości etnicznych, pokazują jak bardzo życzeniowo traktowana była przez ich władarzy polityka inkluzji imigrantów. Istotnym jest jednocześnie fakt, że polityki wobec imigrantów oraz uchodźców w krajach Unii Europejskiej ulegają nieustannym zmianom adekwatnie do uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, co wskazuje na pożądany kierunek tych zmian w odniesieniu do poszukiwania „złotego środka” dotyczącego integracji mniejszości etnicznych.

² Więcej V. Gul-Rechlewicz, *Nauka, Polityka, Integracja. Kontrowersje wokół holenderskiej polityki imigracyjnej*, Kielce 2017, s. 123–127.

³ R. Penninx, *Postwar immigration and integration policies in the Netherlands: an unstable marriage*, [w:] M. Duszczak, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (red.), *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe. Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, London–New York 2020, s. 100–101.

Powszechnie wiadomo, że globalny porządek międzynarodowy w zakresie zarządzania mobilnością ludzi został w ostatnich latach mocno zachwiany. Przyczynił się do tego wzrost liczby uchodźców na świecie a także wzrost nieuregulowanych mieszanych przepływów migracyjnych, obejmujących uchodźców *prima facie*, nieregularnych migrantów ekonomicznych oraz osoby, których status jest bardziej złożony niż pozostałych grup⁴. Przepływy te miały silny wpływ społeczny w całej Europie, również w Ameryce Północnej oraz w krajach, z których pochodzi większość migrantów. Stworzyły one lub przyczyniły się do poczucia utraty kontroli nad granicami państw, zakłóciły krajowe debaty i kształt polityki w większości krajów świata zachodniego, a także przyczyniły się do wzrostu popularności populistycznych polityków na całym świecie.

Nagły wzrost napływu zróżnicowanej etnicznie fali migracyjnej pokazał, że ramy polityki europejskiej, w tym Wspólny Europejski System Azylowy (Common European Asylum System, CEAS), nie zostały stworzone tak, aby poradzić sobie z nagłym przybyciem do UE dużej liczby uchodźców oraz imigrantów ekonomicznych. Ujawnił on również głębokie współzależności między państwami członkowskimi UE w dziedzinie migracji oraz azylu, gdzie decyzje niektórych państw Wspólnoty okazały się mieć bezpośredni wpływ na sytuację pozostałych, powodując tym samym głębokie rozdziewięki polityczne w całej Unii.

Jeszcze przed kryzysem z 2015 roku, perspektywa wycofania się państw z zobowiązań dublińskich i umożliwienia migrantom z tymczasowym pozwoleniem na pobyt swobodnego podróżowania z kraju pierwszego przybycia do dowolnego innego kraju w ramach Schengen, doprowadziła do tymczasowego zamknięcia wewnętrznych granic w ramach UE⁵. Obawy z tym związane znalazły swoje odbicie w kampanii związanej z Brexit (2016), odzwierciedlając stanowisko Zjednoczonego Królestwa w trwających wówczas negocjacjach w sprawie opuszczenia Wspólnoty.

UE w sposób dwutorowy podeszła do próby rozwiązania potencjalnych problemów migracyjnych starając się (1) zapobiec w przyszłości sytuacji nagłego niekontrolowanego napływu mieszanych przepływów migracyjnych, które miały miejsce z powodu serii polityk skoncentrowanych na zewnątrz (np. obejmujących kwestie środków zabezpieczenia granic, zachęty finansowe i specjalne porozumienia w zakresie zarządzania migracjami z krajami pochodzenia lub tranzytu migrantów) oraz (2) stworzyć tymczasowy mechanizm sys-

⁴ Figures at a Glance, 79 million forcibly displaced people worldwide at the 2019, UNHCR 18.06.2020, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (27.11.2022).

⁵ V. Pop, *Italian minister questions value of EU membership*, Euroobserver, Luxemburg, 11.04.2011, <https://euobserver.com/justice/32155> (27.11.2022).

temu podziału obciążeń w UE, jednocześnie reformując CEAS⁶. Reforma CEAS, co warto podkreślić, *de facto* utknęła w martwym punkcie na posiedzeniu Rady UE w czerwcu 2018 roku, przy czym dodatkowo spowodowała napięcia między tzw. „państwami frontowymi”. Te nalegały na solidarny podział odpowiedzialności między państwa członkowskie, silnie akcentując państwa uchylające się od odpowiedzialności, tj. wchodzące w skład Grupy Wyszehradzkiej oraz Niemcy i Szwecję. Wskazane kraje obawiając się wtórnego ruchu migracyjnego w ich granicach sprzeciwiły się próbom podziału obciążeń proponując swoje rozwiązanie⁷. Kompromis znaleziono w idei „regionalnych platform dla przybywających imigrantów” („regional disembarkation platforms”), które miały być współtworzone we współpracy z krajami trzecimi, otwierając tym samym możliwości do eksterytorialnego kontrolowania migrantów i osób ubiegających się o azyl⁸. Przyszłość tego pomysłu wydaje się jednak mało obiecująca, a brak konkretnego działania ze strony Unii Europejskiej i prób odniesienia się do jej wewnętrznych problemów, skłania niektórych badaczy do opisanego tego kompromisowego rozwiązania jako „outsourcingu” reformy migracyjnej⁹. Istotnym jest również, że jest to jedyny kompromis, który wydawał się dostępny państwom członkowskim UE, których elity polityczne odpowiadają na wewnętrzne zapotrzebowanie polityczne w postaci bardziej rygorystycznej polityki imigracyjnej¹⁰. Te częściowo rzeczywiste, a częściowo sztucznie wykreowane żądania wewnętrzne są niewątpliwie bardzo złożone, ale ich wymiernym rezultatem wydaje się być impas w reformie systemu CEAS, który jeszcze bardziej osłabia europejską solidarność. Nie są one również zgodne z odczuciami obywateli UE, których stosunek do migracji nie wszędzie, na co

⁶ EU asylum reform, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/> (27.11.2022).

⁷ A. Widzyk, *Niemcy mają nowy pomysł na podział uchodźców w UE*, DW, 3.12.2019, <https://www.dw.com/pl/niemcy-maj%C4%85-nowy-pomys%C5%82-na-podzia%C5%82-uchod%C5%BAC%C3%B3w-w-ue/a-51515072> (27.11.2022).

⁸ *Regionalne platformy dla przybywających migrantów (regional disembarkation platforms)*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2018-003834_PL.html (27.11.2022).

⁹ *Towards an Effective and Principled EU Migration Policy, Recommendations for Reform*, <https://www.hrw.org/news/2018/06/18/towards-effective-and-principled-eu-migration-policy> (27.11.2022); *Asylum At the European Council 2018: Outsourcing or reform?*, ECRE'S analysis of the proposals launched at the June 2018 European Council and its updated assessment the CEAS legislative reforms, with recommendations on the compromise Texts, Policy Paper 4, August 2018; <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2018/08/Policy-Papers-04.pdf> (27.11.2022).

¹⁰ M. Ulceluse, M. Kahanec, *The effectiveness of restrictive immigration policies: the case of transitional arrangements*, GLO Discussion Paper, No. 379, Global Labor Organization (GLO), Essen 2019.

wskazano powyżej, jest jednoznaczny¹¹. Warto przy tym wymienić najbardziej palące problemy związane z analizowanym tematem, tj. obecność relatywnie silnych ugrupowań politycznych w parlamentach europejskich i towarzyszące im nastroje antyimigracyjne, wykorzystywane w celu wzmocnienia roszczeń populistów do legitymizacji władzy politycznej; ciągły wzrost prawicowego populizmu w krajach frontowych, takich jak Włochy, Grecja i Hiszpania, a także w niektórych zachodnich i północno-zachodnich państwach członkowskich; brak wizji politycznej i odwagi ze strony instytucji UE i niepopulistycznych partii w krajach UE, które odpowiedziałyby na uzasadnione obawy swoich obywateli odnośnie do zwiększającej się liczby imigrantów i ich integracji/braku integracji ze społeczeństwem przyjmującym oraz ciągłej erozji centrum politycznego w państwach członkowskich UE.

Obawy społeczeństw przyjmujących przed wpływem, jaki masowa niekontrolowana migracja może mieć na ich strukturę społeczną, dobrobyt gospodarczy i porozumienia społeczne, nie zawsze są uzasadnione, ale też nie zawsze są nieprawdziwe. Etyczne roszczenia europejskich społeczeństw do decydowania o wewnętrznych normach, instytucjach i relacjach są moralnie i politycznie zasadne¹² oraz zgodne z międzynarodowym porządkiem. Masowa migracja stanowi zatem poważne wyzwanie dla przyjmujących ją wspólnot politycznych.

Bogactwo dostępnych analiz pokazuje złożoną istotę pozytywnych i negatywnych skutków migracji w dowolnej liczbie krajów na świecie, a także zakres, w jakim polityka imigracyjna i integracyjna poszczególnych rządów europejskich kształtuje wyniki mobilności ludzi¹³.

Problemy zatem związane z migracjami dotykające społeczeństwa europejskie można ująć w kilku najistotniejszych dla nich aspektach:

- (a) ciągłej niezdolności UE do zaprojektowania i wdrożenia zadowalającej reformy Wspólnego Europejskiego Systemu Azylowego (Common European Asylum System, CEAS), która może doprowadzić w efekcie do erozji zaufania społecznego, legitymizacji i wzrostu niestabilności wewnątrz państw Unii Europejskiej;
- (b) polityki zarządzania migracją opartej na błędnych założeniach, uniwersalnym podejściu i narracjach sekurytyzacyjnych, co może mieć negatywne skutki na poziomie lokalnym;

¹¹ E. Davidov, M. Semyonov, *Attitudes toward immigrants in European societies*, «International Journal of Comparative Sociology» 2017, vol. 58(5), s. 359–366.

¹² Chociaż wiele napisano na ten temat od tamtego czasu, podstawowe argumenty przedstawione przez Michaela Walzera w *Spheres of Justice* (1983) nadal stanowią jeden z najmocniejszych argumentów za zrozumieniem migracji z perspektywy komunitarnej.

¹³ M. Clemens, C. Huang, J. Graham, K. Gough, *Migration Is What You Make It: Seven Policy Decisions that Turned Challenges into Opportunities*, Center of Global Development, 2018, s. 15–21 i in.

(c) nieustających przepływów migracyjnych w kierunku najbardziej rozwiniętych gospodarczo części świata spowodowanych, min. ubóstwem, zmianami klimatycznymi lub różnego rodzaju konfliktami społeczno-politycznymi¹⁴.

Stopień, w jakim te zagrożenia zmaterializują się, zależy nie tylko od rzeczywistych wydarzeń związanych z migracją, odpowiednich polityk czy ich rezultatów, ale także od wyboru narracji, która zostanie stworzona wokół tego zjawiska ze strony wszystkich zaangażowanych aktorów sceny politycznej. Na tym fundamencie bowiem w dużym stopniu opiera się tworzona (kontynuowana/zmieniana) europejska polityka integracji oraz odpowiedź na nią ze strony zarówno imigrantów jak i członków społeczeństwa przyjmującego.

Holenderskie spojrzenie na politykę wobec imigrantów oraz uchodźców – głos Leo Lucassena

Związek między politykami imigracyjną i integracją przybyłych jest oczywisty. W Holandii jego systemowe powiązanie ewoluowało znacznie od 2002 roku. Zmieniała się narracja polityczna rządzących. Z czasem pojawiła się wyraźna potrzeba ograniczenia imigracji, aby ta nie zagroziła „zdolności absorpcyjnej” holenderskiego społeczeństwa¹⁵. Polityki integracyjne stały się narzędziem ograniczenia imigracji, zaś nowe programy integracji obywatelskiej stały się dla rządu holenderskiego sposobem na promowanie integracji nowo przybyłych oraz zniechęcanie do dalszej imigracji. W ten sposób zaczęły działać mechanizmy selekcji imigrantów na tych, którzy mogą okazać się – z racji swojego wykształcenia i umiejętności – korzystni dla holenderskiej gospodarki i społeczeństwa oraz tych, którzy nie spełniają oczekiwanych przez państwo wymogów¹⁶.

Żaden temat dotychczas nie był tak mocno spolaryzowany społecznie i politycznie w Europie, jak zjawisko migracji. Pokazał to, m.in. mechanizm relokacji uchodźców który, jak utrzymuje holenderski badacz Leo Lucassen, obnażył wadliwość solidarności europejskiej, w kwestii przyjmowania osób ubiegających się o azyl w państwach Wspólnoty¹⁷. Zarzut wspomnianej wadli-

¹⁴ V. Gul-Rechlewicz, L. Rajca, *Polityka integracji imigrantów w Polsce i Holandii*, Warszawa 2021, s. 119.

¹⁵ R. Penninx, *Postwar immigration...*, s. 191.

¹⁶ Tamże, s. 100–101.

¹⁷ L. Lucassen, *Wie geen migratie wil, zal moeten snijden in de economie*, <https://sociaal.net/achtergrond/leo-lucassen-wie-geen-migratie-wil-zal-moeten-snijden-in-economie/> (27.11.2022); <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8452771,uchodzcy-migranci-ue-relokacja.html> (27.11.2022).

wości polityki rozmieszczenia uchodźców dotyczy obarczenia niektórych państw koniecznością przyjęcia większej liczby osób ubiegających się o azyl niż pozostałe¹⁸. Przy czym twierdzi się jednocześnie, że Unia Europejska, jako najbogatszy region świata, jest w stanie podolać temu wyzwaniu, nawet jeżeli mechanizmy relokacji nie działają wystarczająco dobrze¹⁹. Argumentem podtrzymującym ten tok myślenia jest wskazywana stabilność europejskiego systemu ubezpieczeń społecznych w latach 90. XX wieku, mimo przyjęcia w tym czasie znacznie większej liczby uchodźców, niż ma to miejsce obecnie oraz przy nieporównywalnie niższym wówczas, niż teraz poziomie gospodarczym wielu krajów europejskim.

Podstawą obecnego dyskursu związanego z migracjami winna być, co jest podkreślane przez gremia naukowe, dyskusja oparta na większym humanitaryzmie. Jak słusznie podnosi L. Lucassen, przybyłym należy zapewnić podstawową opiekę socjalną, jednocześnie nie wyręczając ich na drodze w adaptowaniu się do nowych warunków życia. Istotnym jest pozwolić imigrantom czynnie uczestniczyć w życiu społecznym, z powodzeniem funkcjonować na rynku pracy, tak aby mogli stać się częścią gospodarki państwa przyjmującego²⁰. L. Lucassen wskazuje również, co jest szczególnie ważne w kwestii integracji imigrantów, na konieczność poprawy wadliwej – jego zdaniem – polityki holenderskiego rządu. Podkreślając wagę szeroko rozumianej uczciwości i sprawiedliwości daje temu wyraz mówiąc: „(...) tworzymy obszar nielegalnego obiegu pracy, ponieważ potrzebujemy taniej siły roboczej. To kwestia sprawiedliwości, aby w pewnym momencie zalegalizować ten stan i przyznać przybyłym pełne obywatelstwo. Jeśli tego nie zrobimy, to tworzymy klasę obywateli czwartej kategorii, co przynosi korzyści tylko nam” (...)²¹.

L. Lucassen wskazuje korzyści płynące z zamieszkujących Holandię imigrantów „budujących nasze domy, pracujących w naszych portach i w naszych gospodarstwach domowych”²². Zwraca uwagę na to, jak ważne gospodarczo sektory w Holandii obficie korzystają z taniej zagranicznej siły roboczej. W takich sektorach dystrybucji, jak logistyka, ubojnie, rolnictwo i ogrodnictwo zatrudnieni są głównie Polacy, Rumuni i Bułgarzy. Robią to, co podkreśla badacz, „w warunkach z hiperelastycznym harmonogramem pracy (...). Więc

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże. Zob. również: A. Pisarevskaya, P. Scholten, *Access and Use of Welfare Benefits*, https://integrationpractices.eu/wp-content/uploads/2022/12/chapter5_Access_and_Use_of_Welfare_Benefits.pdf (27.11.2022).

²¹ Tamże.

²² Tamże.

każdy, kto uważa, że migracja zarobkowa jest problemem, będzie musiał interweniować w tych sektorach”²³.

Pozytywne strony migracji wiąże się często z potrzebami rynku europejskiego oraz starzejącym się społeczeństwem. Pragmatyzm łączony jest ze zwiększonymi potrzebami Europy na siłę roboczą i to nie tylko tę odnoszącą się do zawodów, na które obecnie jest pilne zapotrzebowanie, ale również widzianą w szerszym kontekście rynkowym. Wydaje się przy tym, że wobec tej sytuacji rządy europejskie winny działać szybciej i znacznie skuteczniej w zakresie integracji imigrantów, bowiem służy to zarówno przybyłym jak i rdzennym obywatelom Europy. Odnosi się to głównie do kwestii skrócenia procedur administracyjnych odnośnie do przyznawania azylu, pozwoleń na pracę oraz obywatelstwa.

W spolaryzowanym europejskim dyskursie na temat migracji, jej przeciwnicy skupiają się głównie na uchodźcach nazywając ich „najeźdźcami, którzy zagrażają stabilnemu społeczeństwu”²⁴. Nie jest to nowy problem, ponieważ również w latach 90. XX wieku o migracji i uchodźcach mówiło się równie negatywnie. Różnica w stosunku do dnia dzisiejszego polega na tym, że od 11 września dyskurs ten stał się znacznie bardziej ostrzejszy w swej wymowie, czasami wręcz „wizjonerski” z apokalipsą w tle. Istotną kwestią jest zatem odwrócenie obecnej, krzywdzącej nierzadko, narracji ośmigracyjnej. Imigranci są dehumanizowani, społeczeństwa stają się jeszcze bardziej islamofobiczne, a ich część postrzega imigrantów jako jawne zagrożenie dla własnego statusu. Nazwanie i zwalczanie zatem form stygmatyzacji, wykluczenia i dyskryminacji instytucjonalnej wydaje się dzisiaj priorytetem dla obecnych i przyszłych europejskich polityk integracyjnych. Oznacza to, m.in. zdystansowanie się od tych, którzy demonizują imigrantów i ich potomków oraz przedstawiają ich jako problem egzystencjalny²⁵.

Polska polityka integracji imigrantów na tle zjawiska migracji

Kwestie związane z obecnością imigrantów oraz uchodźców dotyczą debat na temat ich integracji ze społeczeństwami przyjmującymi, zakresu suwerenności narodowej w coraz bardziej połączonym świecie i wywołują poważne dyskusje, co do funkcjonowania poszczególnych państw oraz Unii Europejskiej jako całości. Prowokują również pytania odnośnie do prawa migracyjnego/integracyjnego zarówno Wspólnoty jako całości, jak i poszczególnych jej członków.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

W Polsce próby konceptualizacji strategii wobec imigrantów (również uchodźców) zostały przedstawione opinii publicznej w 2019 roku w formie rządowego projektu, po uprzednim unieważnieniu poprzedniego dokumentu przygotowanego przez poprzedników. Nie zyskując wystarczającej aprobaty politycznej oraz płynące zarzuty ze strony organizacji pozarządowych, przygotowany projekt nie wszedł w życie. Zasadniczym argumentem (nie jedynym) przeciw kierunkowi zmian w kwestiach integracji imigrantów miał być kontrowersyjny, zdaniem oponentów, zapis odnośnie do ich asymilacji ze społeczeństwem polskim. Warto w tym miejscu przypomnieć, przywołując Tadeusza Palecznego, co stanowi różnicę między asymilacją a integracją: „Asymilacja w odróżnieniu od integracji, prowadzi w dłuższych okresach do głębokich przemian tożsamości, polegających głównie na jej uniwersalizacji i ewolucji od węższych, partykularnych, prenarodowych rodzajów do nowych, narodowych i postnarodowych jej form. Na skutek asymilacji w cyklu kilku generacji (najczęściej trzech pokoleń) w konfiguracji kultur grup składowych uczestniczących w kontakcie kulturowym dochodzi do łańcucha zmian powodujących tworzenie się nowego systemu wartości i ładu normatywnego. Zmiany te zachodzą zarówno w strukturze społecznej, kulturze, jak i osobowości uczestników procesu asymilacji”²⁶.

Polska nie ma dużego doświadczenia w przyjmowaniu i integracji cudzoziemców. Przez dekady była krajem *stricte* emigracyjnym. Dopiero po upadku systemu komunistycznego, a następnie wstąpieniu do Unii Europejskiej cudzoziemcy powoli zaczęli napływać do Polski. Migracja nabrała tempa w 2014 roku, a jej główną przyczyną stał się konflikt we wschodniej Ukrainie. Obecnie trwająca agresja ze strony Federacji Rosyjskiej na ten kraj spowodowała nasilenie się na niespotykaną dotąd skalę napływu ukraińskich uchodźców do Polski.

W Polsce ewolucję podejścia do integracji imigrantów można scharakteryzować jako proces zmian (lub planowanych zmian odnośnie do projektu asymilacji) od „strategii zaniechania” do „integracji” (rozumianej jako dwustronny proces adaptacji) a następnie do koncepcji obywatelskiej integracji (*civic integration*) i asymilacji. Przez pierwsze dwie dekady po 1989 roku polski model integracji imigrantów nie był brany pod uwagę, zwłaszcza ze strony władz krajowych. Zmianę w tej kwestii przyniósł dla Polski dostęp do funduszy europejskich, a wzorcem dla tworzenia działań integracyjnych stały się rozwiązania europejskie. W 2013 roku przyjęta została zaproponowana przez Komisję Europejską definicja integracji wskazująca tę jako proces dwukierun-

²⁶ T. Paleczny, *Międzykulturowe typy tożsamości. Pomiędzy integracją a asymilacją*, «Relacje Międzykulturowe» 2019, no. 1(5), s. 11–12.

kowy, tj. obejmujący zarówno imigrantów, jak i społeczeństwo przyjmujące. Na zmianę podejścia do integracji wpłynęły zasadniczo dwie kwestie, zmiana rządu oraz kryzys migracyjny. W 2019 roku rząd zaproponował, wspomnianą już, koncepcję *civic integration* w odniesieniu do cudzoziemców ubiegających się o prawo stałego pobytu w Polsce, zaś możliwość uzyskania obywatelstwa polskiego uzależniona została od pełnej asymilacji cudzoziemców ze społeczeństwem polskim poprzez wyeliminowanie (zminimalizowanie) ich odmienności w różnych aspektach.

Dokument strategiczny, przywołany na wstępie, a zaproponowany w 2019 roku, zakładał aktywniejszą postawę państwa w regulowaniu integracją imigrantów i bardziej scentralizowaną politykę integracyjną w celu, jak się utrzymuje, zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i spójności społeczno-kulturowej oraz zaspokojenia interesów społeczeństwa polskiego. Pod tym względem Polska wpisuje się do głównego nurtu zmian zachodzących w Europie polegającego na stosowaniu bardziej lub mniej restrykcyjnych programów obywatelskiej integracji.

Władze samorządowe, podobnie jak władze centralne, przez długi czas nie wyrażały zainteresowania polityką integracyjną. W ostatniej dekadzie sytuacja ta zaczęła się zmieniać. Polskie duże miasta podjęły próby wdrażania promowanej przez UE koncepcji „integracji”, która zakłada dwukierunkowy proces adaptacji imigrantów. Należy jednak podkreślić, że nie każda praktyka sprawdzająca się w innym państwie czy mieście może być przeniesiona na polski grunt ze względu na odmienne uwarunkowania kulturowe i różnice w systemach polityki migracyjnej²⁷. Ponadto sytuacja migracyjna Polski nadal jest istotnie odmienna od większości państw UE. Ogranicza to możliwość korzystania, a tym bardziej powielania zagranicznych wzorców. Warto podkreślić, że nie ma uniwersalnych rozwiązań, bowiem zjawisko migracji ma zawsze swoją specyfikę odnośnie do danej lokalizacji.

Działania władz samorządowych w zakresie integracji pozwalają na zdiagnozowanie problemów i wypracowanie najlepszych praktyk oraz stanowią mogą podstawę dla formułowania bardziej kompleksowych koncepcji integracji imigrantów²⁸. Dobrze jest, jeżeli samorządy uwzględniają kwestię integracji cudzoziemców w strategiach rozwiązywania problemów społecznych. Jest to obecnie trend europejski w zakresie tzw. europejskich polityk main-

²⁷ Infomigrator, *Propozycje sposobów wdrażania dobrych praktyk z innych krajów w konkretnych polskich miastach*, dodał A. Bulandra; aktualizacja: J. Bereska, <http://www.ekspert.info-migrator.pl/> (27.11.2022).

²⁸ R. Stefańska, *Integration Policy and Activities in Poland*, INTERACT Research Report 2015/07, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute 2015, s. 25.

streamingowych²⁹. Dotychczas sprawy te nie były problemem politycznym czy społecznym, ale zmiana ta stała się możliwa z powodu napływu większej niż dotychczas liczby imigrantów, w tym uchodźców. Wynika to z dynamiki ruchów migracyjnych, z faktu, że Polska ma jedną z najdłuższych zewnętrznych granic Unii Europejskiej oraz z obecnej sytuacji w Ukrainie.

Polska stoi w obliczu nowej dynamicznej sytuacji migracyjnej wynikającej z agresywnej postawy Rosji. Chociaż relatywnie stosunkowo niewielu obcokrajowców (w tym Ukraińców) staje się stałymi rezydentami, to ich liczba szybko rośnie. Czas pokaże, jak duża liczba zza wschodniej granicy osiedli się w Polsce na stałe. Integracja imigrantów ekonomicznych nie wzbudza takich kontrowersji jak w innych państwach europejskich, ale to nie oznacza, że w przyszłości w Polsce nie pojawią się różnego rodzaju wyzwania migracyjne. Doświadczenia takich państw, jak Hiszpania, Grecja czy Włochy pokazują, że dość szybko mogą nastąpić transformacje z krajów emigracji w kraje imigracji³⁰.

Wydaje się, że Polska potrzebuje dziś spójnej i kompleksowej koncepcji integracji imigrantów z jasno sformułowanymi celami politycznymi i legislacyjnymi w obliczu rosnącej liczby imigrantów i problemu demograficznego. Koncepcja inkluzji przybyłych powinna opierać się zatem na wiedzy eksperckiej, badaniach i praktyce osób zajmujących się integracją zwłaszcza na poziomie lokalnym oraz uwzględniać poszanowanie podstawowych wolności i praw człowieka, w tym w szczególności wolności myśli, sumienia i wyznania, a także ochrony przed dyskryminacją. Niewątpliwie, prowadzenie polityki integracyjnej opartej na dowodach naukowych w sytuacji dużego zainteresowania publicznego kwestiami migracyjnymi jest dziś zadaniem niełatwym. Politycy bowiem wolą kierować się przekonaniem opinii społecznej niż dowodami naukowymi³¹. Niezbędne jest również systematyczne monitorowanie procesu integracji beneficjentów ochrony międzynarodowej oraz innych cudzoziemców.

Ta swoista „polityka bez polityki”, tj. polityka prowadzona bez umocowania ustawowego odnośnie do imigrantów, przypomina częściowo podejście holenderskiego rządu do mniejszości etnicznych w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia, czyli w początkowej fazie jej tworzenia. Wówczas życzeniowo zakła-

²⁹ W literaturze akademickiej *mainstreaming* jest konceptualizowany jako zmiana ukierunkowania polityki (ze skonkretyzowanej na ogólną), a także zarządzania (z państwocentrycznego na policentryczny). Zob. więcej: P. Scholten, E. Collett, M. Petrovic, *Mainstreaming migrant integration? A critical analysis of a new trend in integration governance*, «International Review of Administrative Sciences» 2017, vol. 83(2), s. 283–302.

³⁰ *Oświadczenie Komitetu Badań nad Migracjami PAN*, <http://www.kbnm.pan.pl/42-uncategorised/109-oswiadczenie-komitetu-badan-nad-migracjami-pan> (27.11.2022).

³¹ M. Pawlak, *Polityki publiczne wobec migracji*, [w:] J. Kwaśniewski (red.), *Nauki o polityce publicznej: Monografia dyscypliny*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 2018, s. 288–311.

dano tymczasowość pobytu imigrantów w Holandii, co skutkowało w efekcie brakiem konkretnej i dobrze przemyślanej polityki integracyjnej w przyszłości. Bezzasadność tego podejścia, a nawet – zdaniem holenderskiej Rady Doradczej ds. Polityki Rządu (Wetenschapelijke Raad voor het Regeringsbeleid, WRR) szkodliwość, doprowadziła w do braku chęci integracji ze strony przybyłych, i tym samym pogłębiła ich izolację w społeczeństwie holenderskim³². Polska, wydaje się, powtarza błędy niektórych państw imigracyjnych i nie opracowała do tej pory spójnej i kompleksowej koncepcji polityki imigracyjnej oraz integracyjnej. Obecna rządowa strategia imigracyjna koncentruje się głównie na wypełnianiu luk i niedoborów na rynku pracy poprzez import krótkoterminowych pracowników z zagranicy, którzy nie są objęci programami integracyjnymi. Niemniej jednak brak dokumentów strategicznych i reaktywny charakter polityki migracyjnej mogą w przyszłości spowodować problemy społeczne, widoczne już w krajach Europy Zachodniej, gdzie początkowo większość przepływów migracyjnych miała charakter tymczasowy. Taka analogia wydaje się prawdopodobna, biorąc pod uwagę obserwowany w ostatnim czasie w Polsce gwałtownie rosnący napływ imigrantów i rosnące zapotrzebowanie na pracowników migrujących na rynku pracy. Dlatego rozsądne byłoby, na co wskazują Marek Okólski i Dominik Wach, przygotowanie przemyślanej polityki integracyjnej, zanim dojdzie do konfliktów społecznych³³. Trudno nie przyznać racji badaczom, bowiem wątpliwe jest, czy decydenci są gotowi i odpowiednio przygotowani do sprostania wyzwaniom, jakie przed nimi stoją w związku z napływem imigrantów/uchodźców. Postanowili oni raczej reagować na doraźne wyzwania związane z migracją, niż je przewidywać i zapobiegać lub łagodzić. Decydenci nadal koncentrują się na bieżących przesłankach ekonomicznych oraz na migracji krótkoterminowej, jako narzędziu do wypełniania luk i niedoborów na rynku pracy, co skutkuje bardzo ograniczonym wsparciem integracyjnym³⁴.

Faktem jest, że rząd zapowiedział stworzenie nowej polityki migracyjnej, jednak prace nad nią wciąż trwają. Znane opinii publicznej wytyczne przewidują dalsze przyjmowanie cudzoziemskich pracowników, którzy mieliby niwelować skutki zmian demograficznych i zaspokajać potrzeby rynku pracy. Preferowane mają być osoby, które mają polskie pochodzenie oraz te, co do

³² L. Rietbergen, *Migratie en vestiging in Nederland: Bronnenoverzicht en geselecteerde bibliografie Werkuitgave*, Amsterdam 1994, s. 75–77.

³³ M. Okulski, D. Wach, *Immigration and integration policies in the absence of immigrants: a case study of Poland*, [w:] M. Duszczyk, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (red.), *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe. Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, London–New York 2020, s. 163.

³⁴ Tamże, s. 166.

których można oczekiwać, że ze względu na duży kapitał społeczny, wykształcenie i status materialny, łatwo się zintegrują. Pod znakiem zapytania stoi jednak kierunek owych ustaleń. Czy przygotowane zostaną ogólnokrajowe wytyczne obejmujące wszystkie potencjalne podmioty zaangażowane w proces integracji i czy będzie się dążyło do harmonizacji tych działań? Obecnie bowiem poszczególne podmioty same projektują i prowadzą swoje działania, biorąc pod uwagę swój zakres kompetencji i sytuację lokalną.

Podsumowanie

Nie można analizować polityki integracji imigrantów bez odniesienia się do polityki migracyjnej *per se*. Ta bowiem kontekstowo stanowić może, chociaż nie musi przy teoretycznie dobrze prowadzonej polityce, zarzewie konfliktów między imigrantami/uchodźcami a społeczeństwami przyjmującymi. W połączeniu ze scenariuszami zmian klimatycznych napędzającymi masowe międzykontynentalne ruchy, masowa migracja z dużą dozą pewności pojawiać się będzie cyklicznie w niedalekiej przyszłości stanowiąc kolejne wyzwanie dla terytorialnego, gospodarczego i społecznego bezpieczeństwa lepiej sytuowanych krajów w Europie, w tym również Polski. Jest też prawdopodobne, że zarządzanie polityką migracyjną będzie skorelowane z umacnianiem się znaczenia państw narodowych w oczach obywateli oraz ich oczekiwań wobec decydentów w zakresie ochrony przed najgorszymi skutkami zmian o charakterze migracyjnym w porządku międzynarodowym. Podczas, gdy nie jest to zagrożenie samo w sobie, to trwające odradzanie się państw narodowych może prowadzić do erozji globalnych ram normatywnych i instytucji politycznych, które mogłyby pomóc złagodzić niektóre z czynników potęgujące masową migrację, do których należą – oprócz zmian klimatycznych oraz radykalnych form nieodpowiedzialnych rządów – również skrajne aspekty nierówności majątkowych (wewnątrz krajowych i międzyregionalnych).

Przeciwieństwem nieregularnej migracji nie jest całkowity zakaz migracji i dehumanizacja migrantów, ani tym bardziej wykorzystanie migracji do uniknięcia innych problematycznych rozmów w społeczeństwach przyjmujących. Jest to przywrócenie członkom tych społeczeństw poczucia kontroli, bez niszczenia samych normatywnych włókien tych społeczności i podważania zdolności do działań zbiorowych. Utrzymanie tej złożonej równowagi będzie priorytetem nadchodzącego okresu, w którym politycy i twórcy polityki we wszystkich krajach dotkniętych tym zjawiskiem zostaną zobligowani do stworzenia nowego porządku migracyjnego. Ten winien być oparty na fundamencie zrozumienia czynników napędzających ludzką mobilność oraz obaw

społeczeństw przyjmujących. Istotnym jest również akceptacja faktu, że migracja może być jednym z bardziej trwałych aspektów nowego świata. Zarządzanie tym wyzwaniem będzie wymagało większych umiejętności politycznych, pogłębionej bazy dowodowej i analitycznej oraz dojrzałości dyskursu politycznego, w którym politycy, decydenci i pozostali kreatorzy opinii publicznej będą musieli się mierzyć w nadchodzących latach.

Cechą charakterystyczną polskiej polityki integracyjnej jest jej uzależnienie od funduszy europejskich. Dodatkowo silny na nią wpływ ma w Polsce homogeniczność narodowościowa, charakter migracji do Polski, kryzys migracyjny oraz postawy polskiego społeczeństwa. Polska polityka integracji imigrantów w okresie trzech ostatnich dekad prawie w całości budowana była nie według celowej, długofalowej strategii, z jasno określonymi celami politycznymi i legislacyjnymi, ale raczej w sposób doraźny, chaotyczny, rozproszony i rzadko poddawany ewaluacji³⁵. Zakres działań integracyjnych w Polsce i ich dotychczasowe efekty nie są zadowalające. Nie sprzyjają one pełnej integracji migrantów. W wielu przypadkach ocena skuteczności działań integracyjnych jest bardzo trudna z powodu braku wypracowanych wskaźników ewaluacyjnych. Brak monitoringu i mechanizmów oceny utrudnia kształtowanie prześląanej polityki integracyjnej państwa.

Światelkiem w tunelu wydają się działania podejmowane przez władze lokalne zwłaszcza miast wojewódzkich, które w większym stopniu, niż mniejsze miejscowości doświadczają zjawiska imigracji, zwłaszcza pracowniczej. Na wzór europejskich wieloetnicznych metropolii kreują swój wizerunek jako „miast otwartych”, przyjaźnie nastawionych na imigrantów. Współpraca międzypodmiotowa (w zakresie programów, strategii), obejmująca organy samorządowe, organizacje non-profit, ludzi nauki oraz samych imigrantów, stanowi podstawę polskiej polityki integracyjnej na szczeblu lokalnym. Przy czym, aby ta polityka zyskiwała pozytywne efekty konieczne jest poparcie ze strony członków społeczeństwa. W budowaniu zaś tego poparcia istotne jest tworzenie bardziej przyjaznego klimatu wobec zjawisk uchodźstwa i migracji. W proces ten można angażować różnych aktorów – polityków, dziennikarzy, nauczycieli, edukatorów, twórców, a także osobistości cieszące się autorytetem i sympatią różnych grup społecznych³⁶. Populistyczne przedstawianie migran-

³⁵ S. Łodziński, M. Szonert, „Niepolityczna polityka”? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989–2016 (kwiecień), «CMR Working Papers» 2016, no. 90/148, University of Warsaw, Centre of Migration Research (CMR); D. Wach, *Ewolucja polskiej polityki integracji cudzoziemców po 1989 roku*, [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, Lublin 2018, s. 366.

³⁶ A. Mikulska-Jolles, *Kto kształtuje politykę migracyjną i integracyjną w Polsce?*, Heinricha Böll Stiftung, Warszawa 2019, s. 6.

tów jako źródła wszelkiego zła przesłania prawdziwą przyczynę niezadowolenia europejskiego społeczeństwa, tj. narastających nierówności, które – jak wskazuje L. Lucassen – nie są wynikiem migracji, ale prowadzonej od dekad neoliberalnej polityki³⁷. Wiedza na temat faktów dotyczących migracji i integracji imigrantów oraz umieszczanie zjawiska migracji w szerszej i historycznej perspektywie wydaje się receptą na zrozumienie zjawiska i korektę dotychczasowej polityki wobec imigrantów/uchodźców.

Bibliografia

- Clemens M., Huang C., Graham J., Gough K., *Migration Is What You Make It: Seven Policy Decisions that Turned Challenges into Opportunities*, Center of Global Development 2018.
- Davidov E., Semyonov M., *Attitudes toward immigrants in European societies*, «International Journal of Comparative Sociology» 2017, vol. 58(5).
- Gul-Rechlewicz V., Rajca L., *Polityka integracji imigrantów w Polsce i Holandii*, Warszawa 2021.
- Łodziński S., Szonert M., „Niepolityczna polityka”? Kształtowanie się polityki migracyjnej w Polsce w latach 1989–2016 (kwiecień), «CMR Working Papers» 2016, no. 90/148, Warsaw: University of Warsaw, Centre of Migration Research (CMR).
- Lucassen L., *Wie geen migratie wil, zal moeten snijden in de economie*, <https://sociaal.net/achtergrond/leo-lucassen-wie-geen-migratie-wil-zal-moeten-snijden-in-economie/> (27.11.2022).
- Meerman E., *Immigratie naar Nederland vorig jaar flink gedaald*, NRC, 20.07.2021, <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/07/20/immigratie-naar-nederland-flink-gedaald-in-2020-a4051777> (27.11.2022).
- Mikulska-Jolles A., *Kto kształtuje politykę migracyjną i integracyjną w Polsce?*, Heinrich Böll Stiftung, Warszawa 2019.
- Okulski M., Wach D., *Immigration and integration policies in the absence of immigrants: a case study of Poland*, [w:] M. Duszczyc, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (red.), *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe. Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, London–New York 2020.
- Palczyński T., *Międzykulturowe typy tożsamości. Pomiędzy integracją a asymilacją*, «Relacje Międzykulturowe» 2019, nr 1(5).
- Pawlak M., *Polityki publiczne wobec migracji*, [w:] J. Kwaśniewski (red.), *Nauki o polityce publicznej: Monografia dyscypliny*, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 2018.
- Penninx R., *Postwar immigration and integration policies in the Netherlands: an unstable marriage*, [w:] M. Duszczyc, M. Pachocka, D. Pszczółkowska (red.), *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe. Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, London–New York 2020.
- Pisarevskaya A., Scholten P., *Access and Use of Welfare Benefits*, https://integrationpractices.eu/wp-content/uploads/2022/12/chapter5_Access_and_Use_of_Welfare_Benefits.pdf (27.11.2022).
- Pop V., *Italian minister questions value of EU membership*, Euroobserver, Luxemburg, 11.04.2011, <https://euobserver.com/justice/32155> (27.11.2022).

³⁷ L. Lucassen, *Wie geen migratie...*

- Rietbergen L., *Migratie en vestiging in Nederland: Bronnenoverzicht en geselecteerde bibliografie Werkuittgave*, Amsterdam 1994.
- Scholten P., Collett E., Petrovic M., *Mainstreaming migrant integration? A critical analysis of a new trend in integration governance*, «International Review of Administrative Sciences» 2017, vol. 83(2).
- Stefańska R., *Integration Policy and and Activities in Poland*, INTERACT Research Report 2015/07, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute 2015.
- Ulcelse U., Kahanec M., *The effectiveness of restrictive immigration policies: the case of transitional arrangements*, GLO Discussion Paper, No. 379, Global Labor Organization (GLO), Essen 2019.
- Wach D., *Ewolucja polskiej polityki integracji cudzoziemców po 1989 roku*, [w:] H. Chałupczak, M. Lesińska, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, Lublin 2018.
- Widzyk A., *Niemcy mają nowy pomysł na podział uchodźców w UE*, DW, 3.12.2019. <https://www.dw.com/pl/niemcy-maj%C4%85-nowy-pomys%C5%82-napodzia%C5%82-uchod%C5%BAC%C3%B3w-w-ue/a-51515072> (27.11.2022).